

Kastrering og kongemakt

LEMLESTELSE OG TORTUR SOM POLITISK VERKTØY I NORGE PÅ 1130-TALLET

BJØRN BANDLIEN

This article discusses two acts of mutilation and torture during the struggles for royal power in the late 1130s. The first part argues, based on literary and legal sources, that such acts were not a particularly prominent element in the political culture in the Viking Age and early Christian Norway. It is concluded that acts of blinding and castration among the élite and pretenders were more likely to have been inspired from abroad, especially the British Isles, and not the other way around as several scholars of early medieval history tend to assume. A broad overview of the history blinding and castration as well as flaying up to the twelfth century is presented, focusing on its role in punishment, rivalry, and hagiography. It is argued that blinding, castration and flaying did not become a popular political tool during the otherwise turbulent rivalries for power in the twelfth century because of its ambiguity. This was caused partly by changed ideas of royal power, as well as related to the hagiographic discourse of bodily suffering. The aggressive part risked creating a martyr or even a potential royal saint that could increase support to the faction of the opponents.

Innledning

I januar 1135 fanget kong Harald Gille sin medkonge, nevø og rival, kong Magnus Sigurdsson, i Bergen. Kongesagaene forteller at Harald Gille holdt råd med sine nærmeste menn om hva de skulle gjøre med Magnus, og det ble avgjort at de skulle avsette ham slik at han ikke kunne regnes for konge etterpå. Magnus ble overlatt til Harald Gilles treller, som stakk ut øynene på ham, hogg av den ene foten hans og kastret ham (*Morkinskinna*, kap. 90; *Heimskringla, Magnúss saga blinda ok Haralds gilla*, kap. 8). Etter lemlestingen ble Magnus munk i Nidarholm kloster, men ble senere hentet ut derfra for nok en gang å bli involvert i tronstridighetene (*Heimskringla, Haraldssona saga*, kap. 2).

Denne episoden er godt kjent som ett av flere dramatiske høydepunkt i den første fasen av de såkalte borgerkrigene i Norge, men har fått mindre oppmerksomhet blant historikere enn den fortjener. Selv om tronstridighetene etter Sigurd Jorsalfares død i 1130 ikke mangler drap og blodsutgytelse, kan lemlestelsen av kong Magnus kun måle seg med de siste timene til tronkreveren Sigurd Slembe i 1139. Kong Harald Gille halvbror og drapsmann fikk legger og bein knust, ble forsøkt flådd levende (men blødde så mye at han ble hudstrøket i stedet), fikk ryggen brukket, før han ble hengt og halshugget, og til slutt ble kroppen gravd ned i en røys (*Heimskringla, Haraldssona saga*, kap. 12).

Denne røffe behandlingen er eksepsjonell på 1100-tallet, også om man sammenligner med brutaliteten i de mange konfliktene som fulgte. Drap og henrettelser synes å være et mer effektivt virkemiddel for å bli kvitt en rival enn lemlestelse og tortur.

Torturen og lemlestelsen som Magnus Sigurdsson og Sigurd Slembe ble utsatt for, enten offeret døde eller fikk leve med skadene, reiser likevel flere spørsmål: Var blindingen og kastreringen av Magnus et eksempel på et politisk verktøy med lange tradisjoner i det norrøne samfunnet som ble eksportert til andre steder i Europa, eller var de norske tilfellene inspirert av praksis andre steder i Europa? Og om det var et politisk verktøy som var vanlig andre steder, hvorfor synes lemlesting og tortur å være et så marginalt innslag i norsk praksis etter 1130-tallet? Hva slags motiver, forestillinger og politiske strategier lå bak lemlestelse og tortur som kroppslig straff og henrettelsesmetode i tilfellene med Magnus Blinde og Sigurd Slembe?²⁹

Denne artikkelen vil først argumentere for at lemlestelse, særlig blinding og kastrering, ikke var en spesielt utbredt del av skandinavisk politisk kultur i tidlig middelalder, men vanligere i karolingiske, bysantinske, normanniske og britiske makt-kamper. Andre del diskuterer bruken og sammenhengene for lemlestelse, særlig i karolingisk og bysantinsk kultur. Tredje del er en sammenligning av lemlestelse på De britiske øyer og de norske tilfellene på 1130-tallet, siden både Harald Gille og Sigurd Slembe hadde sin bakgrunn herfra.

Blinding og kastrering – norrøn spesialitet eller europeisk fellesarv?

I sin studie av lemlestelse som politisk verktøy på 1000- og 1100-tallet, argumenterer Klaus van Eickels (2004) at blinding og kastrering ikke var vanlig på De britiske øyer før normannerne erobret England. Van Eickels ser skiftet etter 1066 i sammenheng med normannernes idealer for den maskuline krigeren som var i stand til å kjempe og forsvare sin kropp og ære og å få arvinger. Å straffe opprørere og motstandere

²⁹ Det er først og fremst konteksten på 1130-tallet som er utgangspunktet her. Se Heebøll-Holm og Naderers artikler i dette nummeret for hvordan lemlestingene av Magnus Blinde og Sigurd Slembe er presentert i senere historieskrivning, særlig hos Saxo og i kongesagaene.

kroppslig gjorde at de lemlestedde ble levende bevis på kongenes makt til å frata opprørere og motstandere disse mulighetene. Van Eickels viser at dette var en praksis som normannerne hadde etablert i sitt hertugdømme før 1066, og som skilte dem fra andre politiske kulturer i tidlig middelalder. Særlig kastrering var sjeldnere praktisert blant karolingerne og ottonerne på 800- og 900-tallet. Når dette nevnes, ble det oftere sett på som barbariske handlinger forbundet med konflikter og aktører utenfor, eller i utkantene av rikene.³⁰

Normannernes «barbariske» bruk av blinding og kastrering burde dermed, ifølge van Eickels, forstås som en del av kulturen som eliten hadde brakt med seg fra vikingtidens Skandinavia, ved etableringen av hertugdømmet på begynnelsen av 900-tallet. Van Eickels peker på to forhold som han mener støtter dette; for det første hvordan makt og aktiv seksualitet var nær forbundet i norrøne kilder, for eksempel ved at de verste ærekrenkelsene handlet om seksuell passivitet (*nid*), og for det andre ved eksempler på kastrering under maktkampene i Norge og på Island. Det var altså skandinavisk krigerkultur og maskuline idealer som var opphavet til kastreringskulturen i Normandie, og senere på De britiske øyer. At normannernes nye styre økte antallet lemlestelser, har blitt bekreftet i studier som delvis bygger på van Eickels' artikkel. I Wales finner vi det første tilfellet av blinding og kastrering i 1130, mens i Irland økte frekvensen etter normannernes erobring i 1169 (Johnson 2008; Eska 2013).

Van Eickels' konkrete eksempler på lemlestelse fra de norrøne kildene er imidlertid forholdsvis sene, det tidligste er nettopp lemlestingen av kong Magnus Sigurdsson i 1135. William Ian Miller har på sin side bemerket at det i de islandske sagaene finnes påfallende få eksempler på tortur og lemlestelse. Først ved maktkampene mellom de islandske høvdingene på begynnelsen av 1200-tallet blir sagaene «... graced with numerous accounts of handhewing and leghewing and occasional geldings».³¹ I en analyse av det kanskje mest berømte eksemplet fra Island, Sturla Sighvatssons kastrering av Órækja Snorrason i 1236, kommer Kari Ellen Gade til samme konklusjon (Gade 1995: 123). Gade konkluderer derfor med at aktørene som lot Órækja lemleste, imiterte hendelser utenlands, og peker på lignende episoder i de norrøne Vesterhavsøyene som de islandske høvdingene var godt informerte om.

Det er enkelte tilfeller i sagaene om tortur som straff, snarere enn henrettelse. Et av de mest kjente er fra *Ravnkjell Frøysgodes saga*, der Ravnkjell, etter å ha blitt

³⁰ Denne påstanden er det imidlertid god grunn til å modifisere, særlig når det gjelder karolingerne, se Althoff 2004: 93 og Warners kommentar i Thietmar, *Chronicon*: 102 n73, samt diskusjonen nedenfor.

³¹ Miller 1990: 196. Noen flere eksempler fra norrøn litteratur diskuteres i Tracy 2012: 108–131, mens episodene i *Sturlunga saga* er analysert i Adams 2013.

dømt fredløs blir tatt til fange av sin motstander Sám. Sám pinte ham ved å skjære hull i hasene på Ravnkjell og hans menn, tre et tau gjennom hullene og kaste tauet over en tørkestang slik at de hang med hodet ned. Sáms støttespillere ser dette som uforståelig og uklokt. Ravnkjell selv uttrykker at han ville forstått det om han ble drept; torturen gir ikke noe ære til Sám (*Hrafnkells saga*, kap. 13). Som Guðrún Nordal påpeker, viser episoden trekk fra helgenberetninger, der Ravnkjell blir opphøyd snarere enn vanæret gjennom kroppslige pinsler.³²

Vektleggingen av *níð* har heller ikke spesiell tyngde som selvstendig argument. Preben Meulengracht Sørensen (1982) har i sin diskusjon av *níð*, seksualitet og umandighet i norrøn kultur påpekt at fysisk kastrering er sjelden i norrøne tekster. Det sentrale var ikke den fysiske, men symbolske kastrasjonen i beskyldninger om å være den passive parten i seksuelle relasjoner. Som politisk verktøy synes blinding og kastrering å ha hatt mindre relevans og vekt enn et velrettet skaldevers.

Lovene nevner riktignok kastrering ved noen tilfeller, noe som kan antyde at dette kan ha vært vanligere enn det som vises i de narrative kildene. Både blinding, lemlesting og kastrering er listet opp som sår som straffes med halv mannebot eller fredløshet (*Grágás* I: 147–148; II: 299; *Norges gamle Love* I: 66, 171). For marginaliserte grupper, som fattige, omstreifere og treller, kunne likevel kastrering gjennomføres (*Grágás* II: 26, 203; *Norges gamle Love* I: 18, 226).

Om lemlesting var vanlig som politisk virkemiddel før 1135, skulle man likevel tro at vi ville funnet det oftere i de narrative kildene. Der vi finner lemlestelse hyppigst, er i sagaene om kristningskongene. Kong Olav Tryggvason truet islendinger som ikke ville la seg kristne, med lemlestelse eller død.³³ Kong Olav Haraldsson straffet hardt de som ikke ville la seg kristne under sin reise i Vingulmark. Noen ble sendt ut av landet, noen fikk hugget av hender og føtter, noen fikk øynene stukket ut, noen ble hengt eller halshogd (*Heimskringla, Óláfs saga helga*, kap. 73). Etter at

³² Guðrún Nordal 1995. Når det gjelder diskusjonen rundt «blodørnen» som henrettelsesmetode i vikingtiden, tolket i enkelte sagaer som en rite for å gi motstanderen til Odin, følger jeg Roberta Frank i at dette ikke har hold i skaldediktene, se Frank 1984, og senere diskusjon i *Saga-Book* 22 (1986–88) og 23 (1990–93). I de samtidige beretningene om skandinaviske herjinger på kontinentet og De britiske øyer i vikingtiden, er det fortalt om mange drap og fanger som blir til slaver, men få lemlestelser, se Strickland 2001: 101–103.

³³ *Íslendingabók*, kap. 7: *En hann varð við þat reiðr mjök ok ætlaði at láta meiða eða drepa ossa landa fyrir, þá es þar váru austr*. Se også *Heimskringla, Óláfs saga Tryggvasonar*, kap. 84, samt flere eksempler i Odd munks saga om Olav Tryggvason. Se også *Hallfredar saga*, kap. 6. For flere eksempler i denne på blinding i senere sagatradisjon, men som også trekker på møtet mellom kristendom og hedendom, se Barraclough 2008. Snorre ville i denne sammenhengen ha husket hvordan hans far, Hvamm-Sturla, var blitt forsøkt blindet av Torbjørg i 1180 for å få ham til å ligne Odin.

kong Olav Haraldsson tok fem småkonger på Østlandet til fange, lot han tre av dem sverge ed på å forlate landet og ikke komme tilbake, en fjerde, Gudrød Dalakonge, fikk tungen skåret ut, og den femte, Rørek, ble blindet. Blant småkongenes følgesmenn ble noen sendt ut av landet, noen ble lemlestet, og andre inngikk han forlik med (*Heimskringla, Óláfs saga helga*, kap. 75).

Disse episodene har visse likhetstrekk med innføringen av lemlestelse som straff under Knut den store (særlig II Cnut 30 fra 1020/21). Det mest kjente eksemplet i praksis er hvordan Alfred Ætheling ble blindet av jarl Godwin og halvbroren Harald Harefots menn i 1036. Blinding skjedde også tidligere, særlig under kong Edgar, og delvis under Æthelred II, som lot blinde sønnen til Ælfric av Hampshire i 993, etter at han forsøkte å slutte seg til en skandinavisk flåtestyrke. Her kan offerets høye status forklare hvorfor de ble blindet snarere enn drept for det som blir omtalt som forræderi. Den vanlige straffen i sen angelsaksisk tid forble imidlertid tap av eiendom, og noen ganger eksil (Keynes 1991).

Harald Hardråde var på sin side involvert i maktkampene i Det bysantinske riket som leder av væringgarden, og blindet selv keiser Mikael V og hans nærmeste rådgiver og onkel, Konstantin Nobilissimus, i april 1042 (*Heimskringla, Haralds saga Sigurðarsonar*, kap. 14; *Morkinskinna*, kap. 13; Michael Psellus, *Chronographia*, V.39–51). Øyevitnet Mikael Psellos skrev at dette ble oppfattet som noe mildere enn dødsstraff, og dermed viste en respekt overfor keiseres opphøyde posisjon, men han var usikker på om det faktisk var så mye bedre for ofrene (Michael Psellus, *Chronographia*, V. 43). Selv om Harald Hardråde ikke ser ut til å ha overført blinding og kastrering fra de bysantinske palassintrigene til Norge, sies det at han herjet med bønder som var ulydige og ikke betalte skatter, han ranet mange, drepte noen og lemlestet andre (*Heimskringla, Haralds saga Sigurðarsonar*, kap. 73). Politiske rivaler, som Einar Tambarskjelve og Finn Arnesson, fikk han imidlertid drept eller sendt i eksil. Et nytt politisk virkemiddel for å bli kvitt rivaler, og som synes å ha fått langt større utbredelse enn lemlestelse og tortur utover 1100-tallet, var mer formelle og ydmykende former for henrettelser, spesielt hengning.³⁴

Van Eickels' konklusjon om at normannerne tok med seg blinding og kastrering som virkemiddel i politiske maktkamper fra Skandinavia, støttes dermed i liten grad av kildematerialet. Eksemplene fra kristningsperioden skiller seg ut, og kan karakteriseres som kongens straff overfor rivaler i en spesiell situasjon, der de som rammes, setter seg utenfor kristenrettens og kongens fellesskap. Disse episodene er imidlertid skrevet senere og er usikre kilder til utstrakt bruk av lemlestelse i krist-

³⁴ *Morkinskinna*, kap. 45; *Heimskringla, Magnúss saga berfætts*, kap. 8; *Magnúss saga blinda ok Haralds gilla*, kap. 4, 8; *Haraldssona saga*, kap. 7; *Magnúss saga Erlingssonar*, kap. 18, 35. Se også Gade 1985, særlig s. 169–170.

ningstiden, og kan like gjerne sees på som påvirket av praksis i de områder som kristningskongene tilbrakte sin tid før de ble konger. Lemlestingen av kong Magnus Sigurdsson i 1135 og torturen av Sigurd Slembe i 1139 fremstår dermed ikke som en kulturell eksportvare. Det vil derfor være mer fruktbart å se på i hvilke sammenhenger bruken av slik behandling av konger og stormenn andre steder i Europa.

Lemlesting i tidlig middelalder

Blinding og tvangsinntrødelse i kloster blir nevnt som virkemiddel for å detronisere konger i tidlig middelalder. I 749 avsatte de lombardiske stormennene kong Ratchis uten lemlestelse, men ved å tvinge ham til å tre inn i klosteret Montecassino (Bund 1979: 214). Karolingerne straffet ved flere anledninger opprørere også med blinding – i 785 straffet Karl den store en stor gruppe med å få øynene stukket ut (Althoff 2004: 93). Ludvig den frommes nevø ble straffet med blinding i 817 og døde av skadene. Karl den skallede blindet sin sønn Karloman i 870 for hans opprør og satte ham tilbake i kloster (han var som ung gutt sendt til det samme klosteret), mens Karl den tykke straffet sønnen til sin slektning Lothar II på samme måte i 885. Karl den stores eldste sønn, Pipin den pukkelryggede, ble dømt til døden for opprør, men fikk straffen omgjort til å bli påført tonsur (en mildere form for kroppslig merke) og satt i kloster (Bund 1979: 393–396; MacLean 2003: 144–160). Samtidig forsøkte Karl den store å begrense sine sønners utøvelse av slik straff, særlig innen familien. Ingen som kunne tenkes å ha et krav på kongetittel, skulle blindes eller lemlestes som et tiltak for å unngå et mulig framtidig opprør. Karl den store tenderte mot å gjøre blinding til et eksklusivt privilegium for keiseren alene, for å kunne frata den straffede, familiemedlem eller ikke, en politisk posisjon ved hoffet (Althoff 2004: 43–44).

Blinding av opprørere i karolingerriket kan ha vært påvirket fra Bibelens påbud om at embeter skulle fylles med menn uten kroppslige mangler og lyter (3 Mos 21.17–23; Meens 2000; McDougall 2019). En annen inspirasjon kan ha kommet fra Det bysantinske riket, hvor blinding var forholdsvis vanlig ved avsettelser innen den keiserlige familie og krets (Bührer-Thierry 1998). Her var likevel kastrering et mer komplekst tegn, ettersom evnukker hadde fremtredende stillinger ved hoffet og i administrasjonen. Disse kunne ofte være både slaver og mektige – det siste nettopp fordi de var kastrerte. De ble ikke fratatt en stilling ved denne formen for lemlestelse, som de blindede opprørerne i karolingerriket ble.³⁵

³⁵ Evnukker må ha vært godt kjent i det vestlige Europa; fram til 1000-tallet var både skandinaver og det meste av Europa involvert i en omfattende slaveeksport, der mange ble kastrerte før de ble sendt særlig til det østlige Middelhavet. Treller ser vanligvis ikke ut til å ha blitt kastrerte i Skandinavia (med unntak av de som ble straffet for overtredelser nevnt i lovene), se Valante 2013.

Lemlestelse som straff i Frankrike, Normandie og England

Det er dermed mer nærliggende å slutte at normannerne videreførte en tradisjon for lemlestelse som straff fra karolingerne, snarere enn at de overførte en skandinavisk torturkultur til Normandie. Blinding, lemlesting og enkelte ganger kastrering forekom flere ganger i Vilhelm Erobrerens kamper i England, og var nokså vanlig overfor motstanderne til normannerne i Sicilia og Apulia.³⁶ Eliten og deres riddere ble sjelden lemlestet; det var som regel motstandere og ulydige undersåtter som gikk til angrep på kongens egen person eller eiendom, som ble rammet (Tabuteau 2003). Det var først og fremst ved forræderi at noen i egne rekker ble straffet med blinding og kastrering, som rammet både opprøreren William av Eu i 1095 og kansleren som ledet et komplott mot kong Henrik I (1100–1135).³⁷

Lemlesting ble innarbeidet som straff for forbrytelser i den engelske lovgivningen på 1000- og 1100-tallet. En rekke forbrytelser som tidligere medførte dødsstraff, ble nå straffet med blinding og kastrering (Hollister 1978). Kastrering og blinding som straff for ulovlig jakt på kongens eiendommer skal ha blitt innført av Vilhelm Erobreren og videreført av sønnen Henrik I.³⁸ Straffen for falskmyntneri ble innskjerpet; dette medførte tidligere kun avhugging av en arm, mens kastrering ble lagt til fra 1100. I 1108 forbød kongen sine egne krigere mot å plyndre, stjele og voldta uten kongens tillatelse, med trussel om å blinde og kastrere overtredere (Green 1986: 96–98; Hollister 2001: 214). I tillegg skulle den som hadde drept sin herre, bli dømt til skalpering og flåing.³⁹ I krønikene er det flere eksempler på utøvelse av slik straff, blant annet mot røvere i 1124 og myntmestere i 1125 (*Anglo-Saxon Chronicles*: 254–255). Henrik I utviklet også et omfattende system med å ta barn av stormenn han ikke stolte på som gisler, med trussel om at de ville bli lemlestet ved et opprør (Orderic Vitalis, *The Ecclesiastical History*, 6: 208, 352).

Krønikeskriverne og kirkens menn var overveiende positive til innføringen av slike kroppsstraffer. Ifølge Eadmer av Canterbury (d. c. 1126) hadde erkebiskop

³⁶ Bates 2016: 349, 383; Broekmann 2005. Se også Brasington 1999 om en normannisk ridder og korsfarer som omkring 1101 kastrerte en munk. Den samtidige biskop Ivo av Chartres skrev at dette var en hevn for at han hadde slått ridderens tjener.

³⁷ Orderic Vitalis, *The Ecclesiastical History*, 4: 284; Suger, *Vie de Louis VI le Gros*, kap. 26. Hollister 2001: 257. For andre eksempler på lemlestelse av opprørere mot Henrik I, se Orderic Vitalis, *The Ecclesiastical History*, 6: 208.

³⁸ Green 1986: 128. Aristokratiet ser riktignok ut til å ha blitt straffet med bøter snarere enn kroppslig avstraffelse i disse tilfellene.

³⁹ Swanton 1976. I noen manuskripter står det *evisceracione* (uttagelse av innvoller) i stedet for *excoriacione* (flåing). Den mest berømte flåingen på 1100-tallet er kanskje den som ble utført på den uheldige bueskytteren som traff kong Richard I i 1199, slik at han døde kort etter.

Anselm av Canterbury selv en sentral rolle i utformingen av Henrik Is lemlestelseslover i 1108. Både John av Worcester (d. c. 1140) og Eadmer mente de nye lovene og utøvelsene av dem var til stor begunstigelse for borgerne i landet (*Anglo-Saxon Chronicles*: 255). Det var ikke så ille som hengning, for det ga synderen muligheten til å gå i kloster og bøte for sine synder. Samtidig tok kongen sin hevn på vegne av Gud (Suger, *Vie de Louis VI le Gros*, kap. 17; Hollister 1976). Gud hadde selvfølgelig også makt til selv å kunne straffe syndere med lemlestelse – et norsk eksempel fra 1100-tallet er den danske stormannen som tvang sin tjenestejente til å bake på St. Olavs festdag og derfor ble blindet. I mange romanske kirker kunne kristne dessuten finne bilder av tungerekkere, et symbol på syndere med falsk tunge som bør skjæres av. Det er derfor ikke helt overraskende at også Gerald of Wales (d. c. 1223) så til franske konger og deres vilje til å lemleste for Guds rettferdighets skyld, som et ideal for hvordan Henrik II av England (d. 1189) burde behandle opprørere og forrædere. I rådene er det en blanding av strenghet og nåde; de skulle piskes ved første overtredelse, lemlestes andre gangen og blindes eller henges tredje gang. Nåden som lå i lemlestelse og kroppsstraff snarere enn dødsstraff, lå ikke så mye i at synderen skulle berge livet, men at han hadde mulighet til å gjøre bot for sine synder og berge sin sjel.⁴⁰

Lemlestelse og dynastisk rivalisering i Vesterhavsoyene

Som nevnt over, er det flere studier som antyder at lemlestelse som politisk verktøy kan ha blitt vanligere i England etter 1066, og også på Vesterhavsoyene, som hadde nær forbindelse til Norge og Island. Noen av episodene fra disse områdene har også likhetsstrekk med det som skjedde i Norge i 1135. På 1090-tallet gjorde Harald, sønn av kong Gudrød Crovan av Isle of Man, opprør mot sin bror Lagman. Lagman tok senere Harald til fange etter flere års kamper og lot ham kastrere og blinde.⁴¹ I det samme kongedømmet lot kong Gudrød Olavsson i 1154 blinde to av sine fettere (mens en tredje fetter ble drept), mens Gudrød Ragnvaldsson ble blindet og kastret av sin onkel Olav Gudrødsson i 1223.⁴² I Wales lot Maredudd ap Bleddyn kastrere og blinde sin opprørske grandnevø Llywelyn ab Owain i 1130. Maredudd hadde også vært involvert da slektningen Madog ap Rhiryd i 1113 ble blindet som hevn for drapet på Maredudds to brødre. Under et opprør i 1141 lot Diarmait Mac Murchada, konge i

⁴⁰ Om Gerald's fyrsteideal og kritikken av Henrik II, se Bartlett 2006: 54–86.

⁴¹ *Cronica Regum Manniae*: f. 33v. Lagman gjorde bot for denne gjerningen ved å dra på pilegrimsferd til Jerusalem.

⁴² *Cronica Regum Manniae*, f. 36v, f. 43r. Pål Bålkesson, en av Håkon Håkonssons hirdmenn, sies å ha påskyndet lemlestingen av Gudrød mot Olavs vilje.

Leinster (og i Dublin i Harald Gilles tid der), blinde medlemmer fra rivaliserende stormannsfamilier i Leinster.⁴³

Lignende episoder blant eliten finner vi på Orknøyene. Da jarlen Pål Håkonsson trakk seg tilbake til Skottland i 1136, ba han Svein Åsleivsson om å spre rykter om at han var blindet og lemlestet slik at han skulle få fred for hevnerne. Sagaen antyder at Pål jarl faktisk ble blindet kort tid etter, og senere drept på initiativ av sin søster Margaret, for å sikre posisjonen til hennes sønn Harald Maddadsson. Den samme Harald sto bak da biskop Jon av Caithness ble blindet og fikk tungen skåret ut i 1201, trolig fordi han anså biskopen for å være tro mot kong Vilhelm I av Skottland i striden om kontrollen over Katanes (*Orkneyinga saga*, kap. 75 og 111). Sønnen til Harald jarl, Torfinn, hadde siden 1197 vært gissel hos kong Vilhelm I, og det er trolig som straff for farens gjerning mot biskop Jon at kongen lot Torfinn blinde og kastrere. Han døde kort tid etter av skadene.⁴⁴

Fergus av Galloway ble avsatt av kong Vilhelm I av Skottland ved å bli sendt i kloster i 1160, men uten å bli lemlestet. Fergus' sønn Uhtred ble imidlertid overfalt av sin bror Gilbert i 1174, fikk sin tunge skåret ut, ble blindet og kastrert og døde kort tid etter (McDonald 2013: 138–139). Det er imidlertid skjebnen til biskop Wimund av Sodor og Man som minner mest om Magnus Sigurdssons skjebne. På slutten av 1140-tallet, etter at Wimund var innblandet i lengre tids opprør i den vestre delen av Skottland, ble han blindet og kastrert, trolig i forståelse med kong David I av Skottland, og satt i kloster (William of Newburgh, *Historia Rerum Anglicarum*, I.24). Biskop Wimund var trolig sønnesønn av kong Duncan II av Skottland og kunne dermed ha vært en reell utfordrer til kongens makt.⁴⁵

I disse episodene foregikk lemlestelsene stort sett mellom familiemedlemmer, og formålet var delvis å detronisere rivaler og stanse rivaliserende slektslinjer gjennom kastrering. Samtidig kan Eadmers argument om at lemlestelse, med påfølgende klosterinnsettelse, ha blitt sett på som en slags nåde med mulighet for å gjøre bot.

Barbariseringen og normaliseringen av lemlesting

John Gillingham har argumentert for at lemlesting ble særlig brukt av de skotske kongene for å kontrollere de mange familiegrenene og opprørerne blant de gælisk-

⁴³ Om påvirkningen fra normannerne, se Johnson 2008. For disse eksemplene fra irske og walisiske kilder, se Eska 2013 (særlig s. 158–159) og Gillingham 1999.

⁴⁴ *Orkneyinga saga*, kap. 112 nevner blinding, mens *Gesta Annalia* sier blinding og kastrering, se McDonald 2003: 138.

⁴⁵ William of Newburgh presenterer Wimund som en mann med enkel bakgrunn, men det er grunn til å tro at han var sønn til William fitz Duncan, som på et tidspunkt kan ha vært påtenkt kongekronen etter kong Alexander I, se Oram 2004: 182–185; Woolf 2003: 173–174.

norrøne kongene, jarlene og stormennene – som igjen lærte denne praksisen av dem (Gillingham 1999: 124). Skottene var fram til begynnelsen av 1200-tallet dypt involvert i øyrikenes maktkamper, men var en sterkere aktør enn sine naboer i vest og nord. På den andre siden argumenterer Gillingham for at lemlestingen som politisk verktøy overfor høyættede familiemedlemmer i økende grad ble sett på som noe negativt og ikke minst usivilisert. Dette hang særlig sammen med framveksten av nye ridderidealer i den anglonormanniske eliten på 1100-tallet. Da ble lemlesting i økende grad forbundet med de «barbariske» fiendene i Wales, Galloway og øyene i vest og nord. Dette betød ikke at kongemakten og riddere nødvendigvis ble mindre brutale, men at kroppslige avstraffelser og lemlestelse på slagmarken i økende grad ble forbeholdt allmuen og fotsoldater snarere enn konge og adel (se også Kaeuper 1999; Strickland 2001).

Slike ridderidealer legitimerte de engelske kongenes kriger og kontroll overfor sine naboer på De britiske øyer. Aelred of Rievaulx, en nær venn av kong David I, fordømte krigerne fra Galloways herjinger og lemlestelser på 1130-tallet, mens Gerald av Wales, som ellers var positiv til kongers strenge straffer overfor opprørere, var rystet over hvordan waliserne, til og med brødre, drepte eller stakk ut øynene på hverandre. Slikt var utslag av misunnelse, grådighet, ondskap og irrasjonell vrede, og ikke rettmessig straff med kongelig sanksjon.⁴⁶

Blinding og kastrasjon dukker oftere opp som straff i lokale domstoler og feider enn et politisk verktøy i eliten sent på 1100-tallet. Lemlestelse kunne bli sett på som en passende straff for samleie med jomfruer og hustruer, samt tyveri mot godseiere (Mooers 1988; Geary & Freed 1994; Clanchy 1997: 162–163, 184–199; Murray 2006; Miller 2013). Den samme Aelred av Rievaulx som var rystet over krigere fra Galloway, kan dermed også fortelle den moralske historien om nonnen fra Watton Abbey, som ble med barn i 1140-årene. Hennes elsker ble fanget, og nonnen ble tvunget til egenhendig å kastrere ham og legge det avskårne lem i elskerens munn (Constable 1978). Slike historier dukker oftest opp i hagiografiske skrifter, der påkallingen av en helgen kunne lege eller gjenskape fratatte kroppsdeler. Slik kunne Eilward av Westoning, som ble blindet og kastret etter falske anklager om tyveri, bli leget ved hjelp av Thomas av Becket (Hyams 1986).

Den hagiografiske sjangeren i seg selv var ofte bygd opp om kroppslige lidelser, og gjennom kroppslig pine også formingen av martyrer og helgener. En slik narrativ form gjorde at den som stod bak lemlestelsen, selv kunne bli den syndige, barbariske tyrannen (Tracy 2012: 31–69). Dette gjorde lemlesting til en mer tvetydig handling

⁴⁶ For eksemplene fra Gerald av Wales, se Bartlett 2006: 131–146. Se også omtalen av opprørerne mot kong Stephen i *Anglo-Saxon Chronicles*: 263–264 (1137).

på 1100-tallet enn tidligere. På den ene siden innførte normannerne i årene etter 1066 dette som rettferdig straff for særlige alvorlige forbrytelser mot kongen, som forræderi, falskmyntneri og jakt på kongens eiendommer, mens på den andre siden var slike handlinger i økende grad forbundet med barbariske skikker – der urettferdig bruk kunne bli gjenopprettet ved helgeners hjelp og guddommelig inngripen. Lemlestelse kunne brukes som element i ulike narrativ omkring rettferdig og urettmessig straff, om identitet og utenforskap, synd og mirakler.

Lemlestelsens utøvelse og problem i Norge på 1130-tallet

Harald Gille og hans krets av rådgivere i Norge må ha kjent godt til lemlestelse på De britiske øyer. Sigurd Jorsalfare hadde oppholdt seg i England en vinter med sin korstogsflåte kort tid etter at Henrik I reviderte lovgivningen. Harald Gille selv hadde bakgrunn i Irland, og var trolig gift med en søster til Gillebride, far til Somerled, som ble en betydelig aktør i Hebridene. Det var her lendmannen Hallkjell Huk fra Sunnmøre traff Harald Gille og tok ham med til Norge noen år senere. Nordmenn drev utstrakt handel på England på denne tiden, blant annet Ragnvald Kale, som møtte Harald Gille i Grimsby rundt 1125. Blant de stormennene Harald Gille tok med på råd før lemlestelsen av Magnus Blinde, må Ragnvald Kale og Hallkjell Huk ha vært blant de fremste, dessuten Solmund Sigurdsson (gjaldker i Tønsberg og venn av Ragnvald Kale), samt Jon Petersson fra Sogn og Tjostolv Åleson.⁴⁷

Det er derfor nærliggende å tenke seg at ikke bare Harald Gille, men også hans nærmeste støttespillere, kjente til lemlestinger innen eliten rundt Irskesjøen. Med denne bakgrunnen kan de ha ønsket å formidle at blindingen, kastreringen og fothoggingen av Magnus Sigurdsson var en straff for en forræder og edbryter som måtte straffes, men også at de viste nåde ved å la ham leve og sette i kloster for å vinne frelse. En mer praktisk side var at Magnus ikke hadde barn fra før, og ved kastrering kunne de hindre at han skapte en kongelig linje som kunne rivalisere med Harald Gilles egen (*Orkneyinga saga*, kap. 59; *Heimskringla, Magnússona saga*, kap. 26). Familierelasjonen kan også ha vært viktig for å lemleste og sette i kloster, snarere enn å drepe. I *Heimskringla* forklares kong Olav Haraldssons valg om blinde i stedet for å drepe Rørek, selv etter hans gjentatte drapsforsøk på kongen, med at han var en slektning. I stedet forsøkte Olav å sende Rørek i eksil til Grønland, men han endte i stedet opp på Island (*Heimskringla, Óláfs saga helga*, kap. 84–85). Familierelasjonen var også et element i den allmenne vurderingen av Sigurd Slembes drap på Harald Gille i 1136. Folk i Bergen ville ikke støtte en som myrdet sin bror – og om han ikke

⁴⁷ Om Harald Gille, og en noe mer kritisk vurdering av disse stormennenes innflytelse på Harald Gilles politikk, se Arstad 1999: 10.

var brodermorder, var han heller ikke en kongssønn. Lemlestelse i stedet for drap kunne her ha virket formidlende på oppfattelsen av Sigurd Slembes gjerning. I den forstand syntes Harald Gille og hans krets å ha handlet strategisk klokere ved sin lemlestelse av kong Magnus året før.

Problemet for Harald Gille og hans krets var at Sigurd Slembe hentet ut Magnus Sigurdsson, nå kalt Magnus Blinde, fra klosteret for å få økt støtte for sin sak. Dette fungerte i begynnelsen godt; Magnus ble godtatt som konge, og han virket som en samlende figur som det var viktig å ha med også under slagene selv om han var uegnet til å kjempe. Magnus' gjeninnsettelse som konge etter å ha sittet lemlestet en tid i et kloster, er ett av svært få europeiske eksempler på at dette kunne fungere. Den nærmeste parallellen fant sted drøyt hundre år tidligere: I 1002 var Jaromir, sønn av hertug Boleslav av Böhmen, blitt kastret av sin storebror, men ble likevel hertug av Böhmen i 1014. Noen år etter ble han også blindet av sin lillebror, men klarte igjen, med støtte fra keiser Konrad III, å få makten tilbake. Til slutt ble han fengslet og en tid senere myrdet (Thietmar, *Chronicon*, V.23). Det er også enkelte andre eksempler på at fyrstene i Polen og Böhmen fant økt motstand når de lemlestet sine rivaler, særlig når dette gikk imot interessene til sterke nettverk. Da kunne de bli tvunget til å inngå forlik med dem og gjeninnsette den lemlestedes rivalen (Dalewski 2008: 146–149; Berend, Urbańczyk & Wiszewski 2013: 188–193).

Noe av den samme dynamikken synes å ha talt til fordel for at Magnus Sigurdsson kunne bli akseptert som konge også etter å ha blitt lemlestet. Etter drapet på Harald Gille i 1136 samlet dessuten hans tidligere rådgiverkrets seg rundt hans mindreårige sønner – Sigurd, Øystein og Inge. Selv om de var barn, var det viktig at de var med i kampene, noe som skulle få varige konsekvenser for Inge, som etter slaget ved Minne i 1137 fikk en skade som ga ham tilnavnet «Krokrygg». På slutten av 1130-tallet var altså kongemakten, som tidligere, knyttet til militært lederskap, men samtidig tyder akseptering av konger uten evne til å kjempe på at autoritet i sterkere grad kunne bygges opp rundt mer abstrakte argumenter for legitimering av hvem som rettmessig er konge, snarere enn tradisjonelle fysiske egenskaper.⁴⁸

Konteksten i 1139 var dermed noe annerledes enn i 1135. Tjostolv Åleson, tidligere i kretsen rundt Harald Gille, synes å ha rettferdiggjort torturen og henrettelsen ved at Sigurd Slembe ikke skulle anses som en kongssønn, men snarere var å betrakte som en trellesønn. Dette minner dermed om kong Henrik Is lover fra samme tid, der en med lav status som hadde drept sin herre kunne utsettes for skalpering og

⁴⁸ Jón Viðar Sigurðsson 2007 understreker betydningen av de fysiske egenskapene som viktige for kongemakten, men der forestillinger om hellige konger, som for eksempel er gunstige for avlinger, kan ha legitimert barnekonger på 1100-tallet. Om propagandaen til fraksjonene rundt Haraldssønnene, se nå Grohse 2016.

flåing (det at de forsøker å begynne med hodet, som i en skalpering, er, selv om de må gi det opp på grunn av alt blodet, et nokså unikt eksempel på appliseringen av denne straffen). Sagaene forteller også om et personlig hevnmotiv for de som faktisk utførte torturen på Sigurd Slembe. Dette var brødrene til Bentein Kolbeinsson og Finn Sauda-Ulfsson, støttespillere for kong Inge. Sigurd Slembe hadde tidligere latt Bentein bli halshogd og Finn bli hengt. Dette kan ha blitt oppfattet som urettmessige henrettelser som brødrene på brutalt vis gjengjelder, og gjennom torturen ble Sigurd Slembe behandlet som en bedrager og opprører snarere enn som kongelig. Hans utenforskap blir også understreket av at han ble gravlagt under en røys ved henrettelsesstedet, altså utenfor vigslet jord, og som en fredløs også inn i døden.

Problemet var at denne handlingen raskt ble lest og brukt annerledes enn brødrene til Bentein og Finn hadde tenkt. *Morkinskinna* og *Heimskringla* er klare på at de andre stormennene ønsket å drepe ham raskt, og tok avstand fra torturen ved at de gikk bort fra åstedet sammen med de fleste blant allmuen (*Morkinskinna*, kap. 101; *Heimskringla*, *Haraldssona saga*, kap. 11–12). Sagaene understreker dette for å vise at torturen var noe fremmed og unødvendig, en holdning vi også har sett tidligere i *Ravnkjells saga*. I beskrivelsen av denne episoden bygget begge disse kongesagaene på den ellers tapte sagaen **Hryggjarstykki* av Eiríkr Oddsson. Eiríkr skal ha skrevet kort tid etter hendelsene i 1139, og bygget sin framstilling på øyevitner (primært fra kong Inge Haraldssons parti). Men Eiríkr synes også å ha innarbeidet de fleste elementer som skulle til for å bygge opp en historie i en hagiografisk diskurs; Sigurd Slembe var for ham en martyr og potensielt en helgen (Bjarni Guðnason 1978).

Sigurd Slembe var vokst opp hos en prest, Adalbrikt, og hadde kirkelig utdanning. Blant hans følgesmenn var det også flere geistlige, som den islandske presten Sigurðr Bergþórsson og Ivar Skrauthanke, senere biskop av Nidaros. Den lokale presten ved slaget i Holmengrå i 1139, i utgangspunktet en av Haraldssønnenes støttespillere, valgte å ta Sigurd Slembes kropp ut av røysa og føre den til kirken. Liket ble ført tilbake til røysa da Haraldssønnenes menn hørte om dette, men kort etter kom Sigurd Slembes danske støttespillere og fikk liket flyttet til Mariakirken i Ålborg. Sigurd Slembe hadde sterke bånd til Danmark, der han flere ganger tidligere hadde funnet en trygg havn og støtte. Det kan derfor ha vært i danskers interesse å fremme Sigurd Slembe som martyr og mulig helgen (Bjarni Guðnason 1978: 137). For mange av disse med lærd utdanning måtte historiene om Sigurd Slembes sinnsro og styrke under torturen – han sang høyt fra psalteret, ba for sine fiender, og mistet han bevisstheten, fortsatte han der han slapp da han kom til seg selv og oppgå ånden mens han framsa bønner og hellige ord – vært sterkt medvirkende til at han ble oppfattet som martyr. Dette påvirket også øyevitnet Hall Torsteinsson – han var i utgangs-

punktet Inge Haraldssons mann, men også Eiríkr Oddssons viktigste kilde for de martyrlignende lidelsene (*Morkinskinna*, kap. 93; Saxo 14.29.2–5). Sett i lys av martyriet til kong Knud Lavard i 1131, bare noen år tidligere, uskyldig myrdet av sin slektning og der hevnen og kultoppbyggingen spilte en viktig rolle i årene som fulgte, må mulige kandidater for kongelige helgener også i Norge ha vært et brennbart tema.

Senere på 1100-tallet ble flere av de drepte kongsemnene i Norge forbundet med martyrium og hellige kilder, som ved drapene på Øystein Magnusson i 1157 og Torleiv Breiskjegg i kong Sverres tid. Varianter av slike martyrhistorier om uskyldig drepte konger finner vi over hele Europa, selv om det å få helgenstatus som regel krevde et sammenfall mellom dynastiske og kirkeorganisasjonens interesser (Haki Antonsson 2001; Beuermann 2014). Om disse potensielle kultene ikke ble noe av, er det andre kilder som antyder hvordan lemlesting ble integrert i beretninger om urettmessig straff og mirakler i Norge på 1100-tallet. Spesielt blinding og tungekutting er nevnt som straff utøvd av stormenn flere ganger blant St. Olavs mirakler fra slutten av 1100-tallet. Her blir det fortalt om en mann som fikk tungen skåret ut av venderne, om en gutt som fikk samme straff for å ha spist litt brød, og ikke minst om den engelske presten som fikk øynene stukket ut av to brødre som mislikte at folk snakket om vennskapet presten hadde med deres søster. I begge de to sistnevnte historiene identifiseres overgriperne; det er Tora, mor til Sigurd Jorsalfare, og brødrene til Tora Guttormsdatter, frillen til Harald Gille og mor til kong Sigurd Munn.⁴⁹ Her er lemlestingen utenfor kongens kontroll, framstilt som urettferdig og ut fra hevngjerrighet, og dermed imot St. Olavs lov.

Lemlesting og tortur kunne dermed bli tolket som et uttrykk både for rettferdig straff og i lys av martyrenes kroppslige pine. Avgjørende for tolkningen av slike hendelser i ettertid var ikke minst om helgener aksepterte offerets bønner – og dermed denne versjonen av historien. Slik kunne biskop Jon av Katanes, som ble lemlestet av Harald Maddadssons menn, påkalle en lokal helgen for å bli leget, og den engelske presten i Norge som ble angrepet av kong Sigurd Munns onkler, ble helbredet ved

⁴⁹ Disse miraklene er også nevnt i *Heimskringla: Magnússona saga*, kap. 30; *Haraldssona saga*, kap. 25. Et annet mulig tilfelle er omtalt av Orderik Vitalis. En norsk klerk hadde drept en prest ved alteret og ble straffet ved blinding og ved å miste hender og føtter. Han dro til England, hvor den skotske kongesønnen David befant seg på det tidspunktet, og fikk lagd en slags proteser av jern. Som skotsk konge tok David imot klerken og hans datter. Der skal klerken ha drept kong Davids førstefødte sønn ved å bruke jernfingrene sine til å sprette opp buken på den lille gutten i armene på ammen. Han ble straffet ved å bli slitt i stykker av fire utemmede foler (*The Ecclesiastical History*, VIII.22). I den grad beretningen, som kun er kjent gjennom Orderik Vitalis, er troverdig, bør klerken ha kommet til England rundt 1115, da David var jarl av Huntingdon og med ansvar for Cumbria, se Oram 2004: 61–69 (som ikke nevner denne episoden).

hjelp av St. Olav. I tilfellet med Órækja Snorrason i 1236, nevnt ovenfor, argumenter Kari Ellen Gade for at lemlestingen av Órækja kun var iscenesatt som et slags politisk teater, muligens koreografert av onkelen Sturla Þórðarson, der alle aktørene skulle agere *som om* Órækja hadde fått sin legemlige straff. Sturla Sighvatsson syntes å ha fått sin hevn, Órækja kunne framstå som en som tålte torturen godt, mens St. Þorlákr fikk æren for hans mirakuløse helbredelse (Gade 1995). Slik tangerte begivenhetene de politiske og hagiografiske narrativer som ga mening i en spesifikk og skjør situasjon.

Avslutning

Etter den brutale utgangen av 1130-årene, er det knapt nok eksempler på lemlestelser innen eliten. Snarere benyttet man henrettelser eller drap for å kvitte seg med rivaler. Likevel fikk spørsmålet om lemlestelse av en kongssønn igjen aktualitet på begynnelsen av 1200-tallet. I 1213 foreslo Hide, en av mennene til kongsslektningen og jarlen Håkon Galen, å sende den da ni år gamle Håkon Håkonsson ut av landet til noen som ikke skyldte ham frendskap eller vennskap. Hides plan var at de enten kunne sperre inne eller lemleste den unge Håkon, slik at han ikke kunne komme tilbake som konge. Sønnen til Håkon Galen, Knut, ville dermed få kongemakten. Sagaen antyder at jarlens hustru, Kristin Nilsdatter, ikke var fremmed for denne planen, men Håkon Galen avfeide til slutt forslaget (*Hákonar saga*, kap. 7).

Det er ikke klart hvilke fremmede fyrster Hide tenkte på, selv om man kan fristes å se mot de norrøne Vesterhavsoyene, der man finner eksempler på lemlestelse også inn på 1200-tallet. Samtidig ville nok stormennene der ha en viss skyldskap til Håkon, og andre europeiske fyrster ville neppe ha gått med på en slik behandling av en kongssønn på denne tiden. Hide hadde derimot vært leder for de walisiske krigerne, kjent som ribbaldene, som kong Johan av England (d. 1216) hadde sendt for å støtte kong Sverre noen år tidligere.⁵⁰ Kong Johan var selv ikke ukjent med lemlestelse; han skal ha ønsket å kastre og blinde sin unge og opprørske nevø Arthur of Bretagne.⁵¹

⁵⁰ *Sverris saga*, kap. 174. Om disse ribbaldene, eller walisiske troppene, i en bredere kontekst, se Rowlands 2008, særlig s. 215 om de som kom til Norge. Ikke mange av dem, som strengt ikke kan sees som leiesoldater, er kjent ved navn, men en fetter av den kjente Gerald av Wales var leder for en kontingent i Normandie i 1203.

⁵¹ For eksempler på lemlestingens praksis i de engelsk-franske krigene under kongene Rikard I, Filip August og Johan, se Strickland 1996: 202. Hubert de Burgh, som fikk ordren om å utføre dette, nektet. I stedet ble han overført til en annen borgherre og døde der, trolig drept på Johans ordre.

Håkons saga, derimot, synes bevisst å distansere seg fra denne type lemlestelse. Sagaens forfatter, Sturla Þórðarson, var selv involvert i de islandske maktkampene og kjente selvfølgelig godt til både drapet på sin fars bror Snorre Sturlason i 1241, kastreringen av sin fetter Órækja i 1236 og det brutale slaget ved Ørlygsstad i 1238. Likevel skildret Sturla Þórðarson hvordan kong Håkon ba en av de sentrale aktørene, Sturla Sighvatsson, å vinne Island for kongemakten uten drap, og heller sende menn til Norge eller vinne makten fra dem på annen måte (*Hákonar saga*, kap. 180). Denne «andre måten» er ikke spesifisert, men kan tenkes å være en lemlesting, slik som Sturla Sighvatsson lot Órækja Snorrason bli utsatt for (iscenesatt eller ikke) i 1236. Selv framstilles kong Håkon som en som var klar til å tilgi sine motstandere, særlig de som var av god byrd. Slik kunne han gi grid til Knut jarl, på tross av jarlens gjentatte svik under og etter ribbungopprøret (*Hákonar saga*, kap. 156).

Siste gang blinding og kastrering ble utført blant eliten i de skandinaviske kongedømmene, synes dermed å være i 1167. Dette rammet Buris Henriksen, halvbror til Inge Haraldsson i Norge og slektning av kong Valdemar av Danmark i 1167. Buris' allianse med Erling Skakke mot kong Valdemar er utførlig fortalt og fordømt av Saxo, men straffen var ifølge krønikeskriveren kun å ha blitt lagt i lenker (Saxo, *Gesta Danorum*, 14.34.9). Saxo valgte her, i motsetning til tyske kilder og Ryd klostets årbok, å utelate at Buris skal ha blitt blindet og kastret.

Lemlestingens logikk hadde en lang historie som straff innen eliten fra karolingisk tid, men ble mindre nyttig som politisk verktøy på 1100-tallet. Dette skyldtes delvis endringer i synet på kongemakten – også lemlested konger kunne bli gjeninnsatt i spesifikke tilfeller, og delvis den hagiografiske diskursen som gjorde at ofrene for slik behandling kunne bli satt inn i en narrativ ramme som kunne gjøre dem til martyrer. Den lemlested kongelige kroppen ble et for tvetydig tegn – på makt eller martyrium – til at det ble et effektivt politisk verktøy etter de turbulente 1130-årene.

Bibliografi

KILDER

THE ANGLO-SAXON CHRONICLES. Overs. Michael Swanton. Rev. red. London: Phoenix, 2000.

CRONICA REGUM MANNIAE ET INSULARUM: Chronicles of the Kings of Man and the Isles. Utg. George Broderick. 3 utg. Douglas: Manx National Heritage, 2004.

GRÁGÁS. Utg. Vilhjálmur Finsen. 3 bind. Kjøbenhavn: Det nordiske Literatur-Samfund, 1852–1883.

- HÁKONAR SAGA HÁKONARSONAR*. Utg. Sverrir Jakobsson & Þorleifur Hauksson, Tor Ulset. 2 bind. Íslensk fornrit 31–32, Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 2013.
- HEIMSKRINGLA*. Utg. Bjarni Aðalbjarnarson, 3 bind. Íslensk fornrit 26–28. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 1941–1951.
- HRAFNKELS SAGA FREYSGOÐA*. Utg. Jón Jóhannesson, Íslensk fornrit 11, Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 1950.
- ÍSLENDINGABÓK*, utg. Jakob Benediktsson. Íslensk fornrit 1. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 1968.
- MICHAEL PSELLUS, *Chronographia*. Overs. E.R.A. Sewter. Harmondsworth: Penguin, 1966.
- MORKINSKINNA*. Utg. Ármann Jakobsson & Þórður Ingi Guðjónsson. 2 bind, Íslensk fornrit, 23–24, Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 2011.
- NORGES GAMLE LOVE indtil 1387*. Utg. Rudolf Keyser et al. I–V. Christiania, 1846–1895.
- ORDERIC VITALIS, *The Ecclesiastical History*. Utg. Marjorie Chibnall. 6 bind. Oxford: Clarendon Press, 1968–1980.
- ORKNEYINGA SAGA*. Utg. Finnboði Guðmundsson. Íslensk fornrit 34, Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 1965.
- SAXO Grammaticus, *Gesta Danorum. The History of the Danes*. Utg. Karsten Friis-Jensen, overs. Peter Fisher. 2 bind. Oxford: Clarendon Press, 2015.
- SUGER of Saint-Denis, *Vie de Louis VI le Gros*. Utg. Henri Waquet. Paris: Les Belles Lettres, 1929.
- THIETMAR OF MERSEBURG, *Ottonian Germany: The Chronicon of Thietmar of Merseburg*. Overs. David A. Warner. Manchester: Manchester University Press, 2000.
- WILLIAM OF NEWBURGH, *Historia rerum Anglicarum*. Utg. Richard Howlett. 2 bind. Rolls series. London: Her Majesty's Treasury, 1884–1885.

LITTERATUR

- ADAMS, Anthony. 2013. “‘He Took a Stone Away’: Castration and Cruelty in the Old Norse Sturlunga Saga”. I Larissa Tracy (red.), *Castration and Culture in the Middle Ages*, s. 188–209. Cambridge: D.S. Brewer.
- ALTHOFF, Gerd. 2004. *Family, Friends and Followers: Political and Social Bonds in Early Medieval Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ARSTAD, Knut. 1999. “‘... han var svag af Charakteer og uden ringeste Herskergaver, hvilket også fremgaar af hele hans Historie’: En undersøkelse av Harald Gilles ettermæle”. *Historisk tidsskrift* 78: 1–26.

- BAGGE, Sverre. 1991. *Society and Politics in Snorri Sturluson's Heimskringla*. Berkeley: University of California Press.
- BARRACHLOUGH, Eleanor Rosamund. 2008. "Following the Trollish Baton Sinister: Ludic Design in Bárðar saga Snæfellsáss". *Viking and Medieval Scandinavia* 4: 15–43.
- BARTLETT, Robert. 2006. *Gerald of Wales: A Voice of the Middle Ages*. Stroud: The History Press.
- BATES, David. 2016. *William the Conqueror*. New Haven: Yale University Press.
- BEREND, Nora, Przemysław URBAŃCZYK & Przemysław WISZEWSKI. 2013. *Central Europe in the High Middle Ages: Bohemia, Hungary and Poland, c. 900–c. 1300*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BEUERMAN, Ian. 2014. "No Soil for Saints: Why was there no Native Royal Martyr in Man and the Isles?" I Jón Viðar Sigurðsson & Timothy Bolton (red.), *Celtic-Norse Relationships in the Irish Sea in the Middle Ages 800–1200*, 81–95. The Northern World, 65. Leiden: Brill.
- BJARNI GUÐNASON, *Fyrsta sagan*. *Studia Islandica*, 37. Reykjavík: Bókaútgáfa menningarsjóðs.
- BRASINGTON, Bruce C. 1999. "Crusader, Castration, Canon Law: Ivo of Chartres' Letter 135". *The Catholic Historical Review* 85: 367–382.
- BROEKMANN, Theo. 2005. *Rigor iustitiae: Herrschaft, Recht und Terror im normannisch-staufischen Süden*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- BÜHRER-THIERRY, Geneviève. 1998. "'Just Anger' or 'Vengeful Anger'? The Punishment of Blinding in the Early Medieval West". I Barbara H. Rosenwein (red.), *Anger's Past: The Society Uses of Emotion in the Middle Ages, 75–91*. Ithaca: Cornell University Press.
- BUND, Konrad. 1979. *Thronsturz und Herrscherabsetzung im Frühmittelalter*. Bonn: Röhrscheid.
- CLANCHY, M.T. 1997. *Abelard: A Medieval Life*. Oxford: Blackwell.
- CONSTABLE, Giles. 1978. "Aelred of Rievaulx and the Nun of Watton: An Episode in the Early History of the Gilbertine Order". I Derek Baker (red.), *Medieval Women*, 205–226. Oxford: Blackwell.
- DALEWSKI, Zbigniew. 2008. *Ritual and Politics: Writing the History of a Dynastic Conflict in Medieval Poland*. Leiden: Brill.
- ESKA, Charlene. 2013. "'Imbrued in their owne bloud': Castration in Early Welsh and Irish Sources". I Larissa Tracy (red.), *Castration and Culture in the Middle Ages, 149–174*. Cambridge: D.S. Brewer.

- FRANK, Roberta. 1984. "Viking Atrocity and Skaldic Verse: The Rite of the Blood-Eagle". *English Historical Review* 99: 332–343.
- GADE, Kari Ellen. 1985. "Hanging in Northern Law and Literature". *Maal og minne*, 159–183.
- . 1995. "1236: Órækja meiddr ok heill gørr". *Gripla* 9: 115–131.
- GEARY, Patrick J. & John B. FREED. 1994. "Literacy and Violence in Twelfth-Century Bavaria: The 'Murder Letter' of Count Siboto IV". *Viator* 25: 115–130.
- GILLINGHAM, John. 1999. "Killing and mutilating political enemies in the British Isles from the late twelfth to the early fourteenth century: A comparative study". I Brian Smith (red.), *Britain and Ireland 900–1300: Insular Responses to Medieval European Change*, 114–134. Cambridge: Cambridge University Press.
- GREEN, Judith. 1986. *Government of England under Henry I*. Cambridge: Cambridge University Press.
- GROHSE, Ian Peter. 2016. "Fra småbarns munn: Myte og propaganda under kongene Inge og Sigurd Haraldsson, c. 1136–1139". *Historisk tidsskrift* 95: 473–491.
- GUÐRÚN NORDAL. 1995. "Trúskipti og písl í Hrafnkels sögu". *Gripla* 9: 97–114.
- HAKI ANTONSSON. 2001. "Insigne Crucis: A European Motif in a Nordic Setting". I Thomas R. Liszka & Lorna E. M. Walker (red.), *The North Sea World in the Middle Ages: Studies in the Cultural History of North-Western Europe*, 15–32. Dublin: Four Courts Press.
- HOLLISTER, C. Warren. 1978. "Royal Acts of Mutilation: The Case Against Henry I". *Albion* 10: 330–340.
- . 2001. *Henry I*. New Haven: Yale University Press.
- HYAMS, Paul. 1986. "The Strange Case of Thomas of Eldersfield". *History Today* 36: 9–15.
- JOHNSON, Lizabeth. 2008. "Mutilation as Cultural Commerce and Criticism: The Transmission, Practice and Meaning of Castration and Blinding in Medieval Wales". *Istoria* 1: 1–23.
- JÓN VIÐAR SIGURÐSSON, "The Appearance and Personal Abilities of goðar, jarlar, and konungar: Iceland, Orkney and Norway". I Beverley Ballin Smith, Simon Taylor & Gareth Williams (red.), *West over Sea: Studies in Scandinavian Sea-Borne Expansion and Settlement Before 1300. A Festschrift in Honour of Dr Barbara E. Crawford*, 95–109. The Northern World, 31. Brill: Leiden.
- KAEUPER, Richard W. (1999). *Chivalry and Violence in Medieval Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- KEDAR, Benjamin Z. (1999). "On the Origins of the Earliest Laws of Frankish Jerusalem: The Canons of the Council of Nablus, 1120". *Speculum* 74: 310–335.

- KEYNES, Simon. 1991. "Crime and Punishment in the Reign of King Æthelred the Unready". Ian Wood & Niels Lund (red.), *People and Places in Northern Europe: Essays in Honour of Peter Sawyer*, 67–81. Woodbridge: The Boydell Press.
- MACLEAN, Simon. *Kingship and Politics in the Late Ninth Century: Charles the Fat and the End of the Carolingian Empire*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MCDONALD, R. Andrew. 2003. *Outlaws of Medieval Scotland: Challenges to the Canmore Kings, 1058–1266*. East Linton: John Donald.
- MCDUGALL, Sarah. 2019. "Bastard Priests: Illegitimacy and Ordination in Medieval Europe". *Speculum* 94: 138–172.
- MEENS, Rob. 2000. "The Uses of the Old Testament in Early Medieval Canon Law: The *Collectio Vetus Gallica* and the *Collectio Hibernensis*". I Yitzhak Hen & Matthew Innes (red.), *The Uses of the Past in Early Medieval Europe*, 67–77. Cambridge: Cambridge University Press.
- MEULENGRACHT SØRENSEN, Preben 1983. *The Unmanly Man: Concepts of Sexual Defamation in Early Northern Society*. The Viking Collection, 1. Odense: Odense University Press.
- MILLER, Andrew G. 2013. "'Tails' of Masculinity: Knights, Clerics, and the Mutilation of Horses in Medieval England". *Speculum* 88: 958–995.
- MILLER, William Ian. 1990. *Bloodtaking and Peacemaking: Feud, Law, and Society in Medieval Iceland*. Chicago: Chicago University Press.
- MOOERS, Stephanie. 1988. "A Reevaluation of the Royal Justice under Henry I". *American Historical Review* 93: 340–358.
- MURRAY, Jacqueline. 2006. "Sexual Mutilation and Castration Anxiety: A Medieval Perspective". I Mathew Kuefler (red.), *The Boswell Thesis: Essays on Christianity, Social Tolerance, and Homosexuality*, 254–272. Chicago: Chicago University Press.
- ORAM, Richard. 2004. *David I: The King who made Scotland*. Stroud: The History Press.
- ORNING, Hans Jacob. 2014. "Borgerkrig og statsutvikling i Norge i middelalderen – en revurdering". *Historisk tidsskrift* 93: 193–216.
- ROWLANDS, I. W. 2008. "'Warriors fit for a Prince': Welsh Troops in Angevin Service, 1154–1216". I John France (red.), *Mercenaries and Paid Men: The Mercenary Identity in the Middle Ages*, 207–230. Leiden: Brill.
- STRICKLAND, Matthew. 1996. *War and Chivalry: The Conduct and Perception of War in England and Normandy, 1066–1217*. Cambridge: Cambridge University Press.

- . 2001. "Killing or Clemency? Ransom, Chivalry and Changing Attitudes to Defeated Opponents in Britain and Northern France, 7–12th Centuries". I Hans-Henning Kortüm (red.), *Krieg im Mittelalter*, 93–122. Berlin: Akademie Verlag.
- SWANTON, M. J. 1976. "Dane Skins' and Excoriation in Early England". *Folklore* 87: 21–28.
- TABUTEAU, Emily Zack. 2003. "Punishments in Eleventh-Century Normandy". I Warren C. Brown & Piotr Górecki (red.), *Conflict in Medieval Europe: Changing Perspectives on Society and Culture*, 131–149. Aldershot: Ashgate.
- TRACY, Larissa. 2012. *Torture and Brutality in Medieval Literature: Negotiations of National Identity*. Cambridge: D.S. Brewer.
- VALANTE, Mary A. 2013. "Castrating Monks: Vikings, Slave Trade and the Value of Eunuchs". I Larissa Tracy (red.), *Castration and Culture in the Middle Ages*, 174–187. Cambridge: D.S. Brewer.
- VAN EICKELS, Klaus. 2004. "Gendered Violence: Castration and Blinding as Punishment for Treason in Normandy and Anglo-Norman England". *Gender & History* 16: 588–602.
- WOOLF, Alex. 2003. "The Diocese of the Sudreyar», i Steinar Imsen (red.), *Ecclesia Nidrosiensis 1153–1537: Søkelys på Nidaroskirkens og Nidarosprovinsens historie*, 171–182. Trondheim: Tapir.

Bjørn Bandlien, Institutt for økonomi, historie og samfunnsvitenskap, Universitetet i Sørøst-Norge. E-post: Bjorn.Bandlien@usn.no
